

Széchenyi politikája.

Irta: GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

SZÉCHENYI politikai pályája nem volt győzelmes. Sohasem volt a nemzet politikai vezére. Előbb WESSELÉNYI, azután DEÁK, majd KOSSUTH és később újra DEÁK befolyása vált döntővé, sohasem az övé.

A mikor körülrajongták, szeretettel bámulták, ő nem akart az activ politikában vezérszerepet vállalni; később pedig, a mikor ez megváltozott, a mikor ő az elsőség után vágyódott, a mikor KOSSUTH-nak kezéből, a kinek befolyásától a hazát féltette, ki akarta a vezető gyepelőt ragadni, ez eredménytelen maradt.

Mintha valami bűvölet védené KOSSUTH-ot, SZÉCHENYI mérges nyilai lepattantak a melléről és általuk önmaga sebesül meg. Minél erősebben, minél szenvedélyesebben támadja a nagy gróf, a legnagyobb magyar, a nagy múltú államférfiú a szegény »prókátort«, az aránylag kezdő politikust, annál hatalmasabb lesz az utóbbi, annál többet veszít SZÉCHENYI.

KOSSUTH alig védekezik. Röpiratban válaszol SZÉCHENYI vaskos kötetet tevő támadására, de győz. Mérsékelt hangja is javára szolgál. SZÉCHENYI sohasem bírja azt a népszerűséget többé visszaszerezni, a melyet e harcban elvesztett. És midőn megalakul az első magyar ministerium, a reformok atyja nem azért lesz annak tagja, mert nélkülözhetetlen hatalmat képvisel, hanem azért, mert BATHYÁNY benne KOSSUTH-tal szemben ellensúlyt keres, holott KOSSUTH nélkül már nem lehetett kormányozni. Ennek megfelelőleg az első magyar ministeriumot KOSSUTH irányítja, nem pedig SZÉCHENYI.

Midőn veszélyes percek közepette e nagy férfi megtört kedélyvel, túlszigázott idegekkel letűnik a politika színteréről, ez nem gyakorol a helyzetre döntő befolyást, mert annyira elvesztette hatalmát, hogy csaknem közömbös a helyzetre nézve, vájjon ő bársonyszékben vagy Döblingben sínylődik-e?

SZÉCHENYI fölött pálczat tör a lármás és hangotadó közönség. A sárospataki kastély emlékkönyvébe a Tiszaszabályozás teremtő áldásos munkája közben beírta dicső nevét s pár évvel reá, 1849-ben, 150 magyar ifjú, talán valamennyi derék hazafi, jó magyar, a fiatalság csalhatatlanságának tudatában és éretlenségük hatása alatt a szenvedélyek pillanatában oda-jegyzi nevéhez, hogy »elvesztél a haza számára«.

Tanulságos ez a tény, a népek lélektanának szomorú kórjele. Sok érdem, nagy eredmény, bámulatos hazafiság semmit sem számít, mihelyt az uralkodó áramlattal ellentétbe jut.

SZÉCHENYI sokszor mondotta, hogy nem keresi a nagyok hatalmát, nem a népszerűség babérkoszorúját, hanem csak használni akar. És mivel ő ezt nemcsak mondotta, de e szerint cselekedett is, ezért az igazmondás és a hazafiúi őszinteség mártyrjává válik. Bevált nála is az a szabály, hogy többnyire fent is, lent is azt becsülik jobban, a ki kényelmes és szellemes, mint azt, a ki hasznos, mert igazat mond. Fent nem biznak benne. Rhapsodikus eszejárású, alkalmatlan chauvinistának tartják, a ki érdekes, elmés ember, talán nem is rosszakarátú, de szereplési viszketeg vezet, népszerűséget hajszol s többnyire kellemetlen tanácsokat ad. Nálunk osztráknak, különcnek, személyeskedésből gyűlölködőnek és kicsinyes ellenszenvből következetlennek tartották, a ki lenézi fáját.

És csodálatos, hogy SZÉCHENYI-nek ezen önmagára nézve sikertelen pályája az országra nézve mégis a leghasznosabbak egyike volt, amelyet magyar államférfi általában befutott. Magának nem használt vele, de annál többet hazájának.

Álmából rázta fel a nemzetet, a mikor már ennek további tétlensége végzetessé vált volna. Akkor bírja arra, hogy szakítson a múlt lánczaival, a mikor már a lánczok nyomása veszélybe dönthette volna.

Magyarország a Rákóczi forradalmának legyőzése óta tespedésben szenvedett. Nem voltak nagy céljai. A függetlenségnek elhalványult eszméjét nem pótolta a belső haladás és a művelődés vágya, hanem a szűkkörű rendi érzés és egoizmus uralkodott rajta és talált modus vivendit Bécs hatalmaival. Annak a feleében, hogy a kormány nem bántotta a rendi kiváltságokat és nem törekedett Magyarországnak az eddiginél teljesebb alávetésére, a magyar nemesség nem avatkozott bele a magasabb politikába és úgy viselkedett, mintha engedelmes osztrák provinciának volna a rendje.

II. JÓZSEF, akit mintha a gondviselés küldött volna a nemzeti érzés fölébresztésére, e hallgatag paktumtól eltért. Nyers kézzel a nemesi joghoz nyúlt és a még valóban létező csekély autonómiát is össze akarta törni, úgy hogy a rendi egoizmus mellett a szunnyadó nemzeti érzés is fölélnkül és nem volt lehetetlen, hogy egy nemzeti renaissance indul meg. A nemzet őseredeti faji érzése a végső veszély percében újra feltámad és belső reformokra gondol.

Ha ekkor felülről is kívánják e reformokat, amint ezt azelőtt néha tették, talán azonnal sikeres munka indulhatott volna meg. De ekkor a francia forradalom szelleme megijeszti a bécsi kormányt és új útra tereli. II. JÓZSEF merész újításait I. FERENCZ vaskalapos reakciója és METTERNICH doctrinarismusa váltja fel. S ugyanakkor a nemzetben is megszállad a rendi felfogás. Az Európa-szerte veszélyeztetett osztályérdek nálunk is retteg a gondolat erejétől. A rövidlátó önzők megértik egymást és elzárkóznak az életadó világosság elől.

Ekkor szólal meg SZÉCHENYI ébresztő tárogatója, harsona hanggal; ekkor mondja, hogy szakítani kell a múlttal és hogy a nyugati nagy nemzetek mintája szerint át kell alakulnunk, különben tönkre megyünk.

Szava megváltásként hatott. Mint az első meleg eső után a tavaszi kikelet, úgy fakadt nyomában új élet, új növés, új mozgás. A nemzet lerázza az álmot, amely szemére nehezedett. Nem csak a múltra tekint többé. A jövő nagy reményei és ambíciói erőt vesznek rajta. Megindul az a munka nagy remények és nagy ambíciók megvalósítására, amely a mai napig tart és változó szerencsével tartani fog, míg – amint SZÉCHENYI mondja – él magyar, áll Buda még.

Megkezdődik a tudatos küzdelem fajunk tökéletesítése céljából.

SZÉCHENYI nincs hivatalban, nem pártvezér és közepes szónok, de azért a nemzet gondolkozását mégis átalakítja s törekvéseinek új irányt szab.

Ez az eredmény páratlan. Nem ismerek reformert, aki ilyen csekély eszközzel «ilyen fényes eredményt ért volna el, aki állandóan annyira új mederbe tudta volna a nemzet politikai gondolkozását terelni, mint ő.

ADAM SMITH, a nagy angol nemzetgazdasági genie, az angol közvéleményt tollával átalakította, de csak egy kérdésben és csak lassú munkával. NAGY PÉTER, vagy COLBERT a nemzeti szervezetet átgyúrták, de az államhatalom minden eszköze rendelkezésükre állt. Ujabban Japán államférfiai is csodálatos eredményeket mutattak fel, de ott is összeműködött uralkodó, kormány és nemzet.

Mi magyarázza SZÉCHENYI-nek kivételes eredményét? Mi biztosíthatott reformtörekvéseinek ilyen meglepő sikert azon ellenszenv mellett is, amelyre sok helyütt talált.

Először az, hogy SZÉCHENYI éppen azt mondta, amire akkor szükség volt, amit a múlt előkészített. Az irodalomban az a szent tűz, amelyet a II. JÓZSEF császár idejében átélt veszély gerjesztett, tovább égett és a magyar nemzetnek legősibb tulajdonságát, faji érzését, hazaszeretetét, amely a kuruczok kínjai után hanyatlott ugyan, de egészen sohasem aludt el, újra fölélesztette.

A nemzetiségi érzés, mint NAPÓLEON világbirodalmának reactiója Európa-szerte is emelkedőben volt és szintén ébresztően hatott a magyar faji öntudatra. Amit nálunk II. JÓZSEF centralisatiója és germanizáló törekvése elleni reactio idézett elő, azt másutt I. NAPOLEON csodás geniejének óriási hatalmától és szertelen ambíciójától való félelem táplálta.

A francia császárság universalis jellege, az új világhatalom ijesztő árnya adott új erőt a régi természetes, – hogy úgy mondjam – állati ösztönnek, a különleges faji érzésnek.

Ebben a kor szellemének megfelelő érzésben talált szövetségesre SZÉCHENYI és ezért volt sikere olyan átható, oly csodás.

Megértette a nagy közönséggel, hogy elvész, ha nem

vesz erőt magán, nem alakít egységes nemzeti társadalmat, amely az osztály, felekezeti és érdekkellentéteket magasabb harmóniában képes felolvasztani.

A nemzet gondolkodó tagjai belátják, hogy az eddigi tespedés az Európa-szerte megindult pezsgő élet mellett halált jelentene. Magyarország már úgysis óriási időt veszített, nem volt szabad továbbá is tétlennek lennie. Ha létezni akart, gyorsabban kellett haladnia, mint a többi népek; hisz teljesen el volt maradva. 1830-ban alig álltunk messzebb, mint egy századdal előbb.

Pedig Európa és Magyarország között már a XVII. század elején is rendkívül nagy volt a különbség. Hisz Magyarország alig szabadult volt meg a török járom alól és alig heverte volt ki annak a nagy küzdelemnek a sebeit, amelyet a király és a nemzet egymással folytattak, holott Franciaországnak már megvolt a maga RICHELIEU-je és COLBERT-je, Angliának ERZSÉBET királynője és a dicső 1688-diki forradalma, Poroszországnak nagy választófejedeleme, s mindenfelé megtették az állami organisatio, az iparfejlődés első nagy lépéseit. S a már akkor is nagy különbség, amely megvolt közöttünk és a Nyugat között, azóta is fokozódott. Azóta a királyság a Nyugaton ujjabb meg ujjabb alkotó munkát végzett. Azóta II. FRIGYES, CHATHAM, II. JÓZSEF, I. PÉTER és II. KATALIN nevei az állam megerősödésének és a civilisatio haladásának új mérföldmutatóivá váltak, olyan eredmények hirdetői, amelyeket a társadalmak és kormányok közös munkája teremtett.

Azóta bekövetkezett a nagy francia forradalom is, a modern kor e véres nyitánya, a társadalmi felfogásoknak nyomában járó átalakulásával, a lekötött erők felszabadításával, a szabad versenynyel, a mesterséges korlátok bukásával, a productio csodás hatványozásával. S I. NAPOLEON bukása után Európa hosszú békét élvezett, amely anyagi haladással, intensiv belső munkával járt. A vasutak és gőzhajók építésével a modern technika korszakának első lépései is megtétettek. bennünket azonban mindez a haladás nem érintett. Rajtunk a felvilágosodott absolutismus nem segített, mert ellenünk dolgozott. Nálunk a társadalom nem szabadult fel, a béke kora nem járt intensiv gazdasági munkával, hanem csak a régi tétlenséget tartotta fenn.

Úgy hiszem, kevés olyan más kor volt, amelyben a magyar közállapotok és a nyugat-európaiak között a mi hátrányunkra olyan nagy lett volna a különbség, mint SZÉCHENYI nyilvános fellépése percében.

S éppen akkor, amikor ennyire gyengék voltunk, a közlekedési eszközök nagy forradalma Európa távol fekvő zugait is mind közel hozta egymáshoz és ezzel a gyengének a helyzetét megnehezítette, mert a gyenge az erősebb kezeügyébe került, az erősebb befolyása alá jutott.

Ilyen körülmények között Magyarország csak úgy maradhatott életben, ha a verejtékes munka korába lép, ha elfogadja azokat az eszméket és állapotokat, amelyek a munka erejét és értékét másutt annyira hatványozták.

A nemzetnek újra megerősödött életfentartó ösztöne, amely hajdan kereszténynyé, még pedig a nyugati egyház tagjává tette; amely a Kelet népét a Nyugathoz lanczolta és a nyugati civilizáció körében megtartotta akkor is, amikor a Kelet túlereje döngette a kapuját; az az ösztön, amely létünket a német és török túlhatalmai között megbírta óvni és amely lehetővé tette, hogy szabadságunkat a reánk nézve okvetetlenül szükséges támasz ellenében is megvédjük: a politikai belátás és faji érzet emez ösztöne volt az, amely SZÉCHENYI irányát győzelemre segítette.

A felismert szükség adott SZÉCHENYI mellé mindig új meg új erőt, az küldte harcza WESSELÉNYIT, DEÁKOT, KOSSUTHOT, BATTHYÁNYT és mindazokat a nagyokat, akiknek sikerült rövid tizenhatsz év alatt megteremteni az új Magyarországot.

SZÉCHENYI nagy sikereinek másik oka abban rejlett, hogy tanácsa helyes is volt. Nemcsak a jó perczen, a végszükség-órájában lépett fel, hanem reformja jól átgondolt, bölcs egész is volt, minden túlzás nélkül, nagy gyakorlati ösztönnel összeállítva.

Nem ismerek politikust, aki nálánál átgondoltabb, többoldalú és gyakorlatibb reformprogrammal bírt volna, akinek tervei között nem volt egyetlen utópia, sem keresztülvihetetlen elmélet, sem képzeletszülte számítás.

SZÉCHENYI rendszere azért volt olyan hibátlan, mert nem járt töretlen utakon. Ő nem saját eszméiből akart új világrendet megalkotni, nem az elmélet csalóka fényénél akart új

világrendet kigondolni, mint pl. a socialisták teszik, akik vélt igazságokból kiindulva új és ki nem próbált követelményeket állítanak fel s ezekhez akarják a társadalmat idomítani és azért csaknem biztosan tévednek is, hanem csak azokat a reformokat sürgette, amelyek már a Nyugaton beváltak, amelyek az odavaló nagy haladásnak okai voltak.

Kísérletekre, mondja SZÉCHENYI, sok tehetséget fordítani bűn. Az olyan nemzet, mint a magyar, amelynek se költeni való ideje, se pénze nincs, amelynek állása igen kétes, ne kalandozzon eddig sehohol ki nem próbált theoriák között, hanem maradjon a kipróbált tények biztos talaján.

Éles észszel és megfigyelő tehetséggel, amelyet a hazaszeretet irányított és mindig ébren tartott, SZÉCHENYI sokat látott, sokat olvasott és azzal a megfeszített munkával, amely nélkül nagyot senki sem bír alkotni, meg bírta találni azokat a törvényeket, amelyek a nyugat fellendülésének főbb rugói voltak.

SZÉCHENYI érzi is, hogy biztos alapon áll, hogy reformja tekintetében nem csatlakozhatik. Ez adja neki azt a megrendíthetetlen önbizalmat, amely hypnotikus erővel képes másokra hatni és az elméket meghódítani.

Mathematikai biztosságra, axiomaszerű tisztaságra, a természettudományok csalhatatlanságára hivatkozik minduntalan, amikor a reformjait ajánlja.

SZÉCHENYI politikájának végcélja, »az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit« és így az európai civilizatio munkásait egy teljesen eredeti tyussal szaporítani.

Magyarországon – szerinte – a teendők között a nemzetiség fentartása a legelső. Kifejlett nemzetiség nélkül neki »más progresszió« nem kell, erre »állít« mindent, enélkül »zagyvalék nép« lennének, amelynek talán több pénze lesz, de ez őt nem elégíti ki. Előtte a főtekintet a hűség a fajtájához s főczélja a Duna és Tisza között a kiművelt magyarság suprematiáját fentartani. A főszempont nála nem az alkotmány, hanem a nemzetiség, mert veszendőbe ment alkotmányt vissza lehet szerezni, de a romba dőlt nemzetiség örökre oda van.

SZÉCHENYI szerint az európai művelődés érdekében is van suprematiánk érintetlen fentartása. Hogyha az oláh és a tót nem is bir magyar földön teljesen kifejlődni, másutt mindazt elérheti, ami a fajának dicsőségére, kifejlődésére szükséges. »Amit ember feltalálhat és amennyire önereje által feljuthat, mindazt végbevitetni látják odakint testvéreik által«, holott a magyar e nagy világban egészen egyedül áll s bár éljen, bár vesszen, örömét vele rokon vér nem osztja, könyeket érte rokon vér nem hullat s ami nekünk itt nem sikerül, azt sehol sem érhetjük el. Ha itt elbukunk, kitörlődik a magyar név az emberiség könyvéből. Pedig a civilisatio érdeke a sokoldalúság és »nem lehet a földön oly alávaló nép, melynek kitörlése az egész emberiségre, sőt az egész alkotásra nézve ne volna veszteség«. S a magyar fenmaradása különösen is hasznos Európára nézve, mert a német, török és szláv között, amelyek egyike sem birt az emberiség legnagyobb kincsével, alkotmányával, a magyar századokon át szabad államot birt fentartani.

SZÉCHENYI szerint fajunk még sohasem érte el azt a tökélyt, amelyre a természet képesítette s amelyet a szerencsésebb fajok elértek. Múltunkért nem lett volna érdemes élnünk s csak a jövőben mutathatjuk azt meg, hogy mire vagyunk képesek. A múlt büszkévé nem tehet bennünket. Legyünk azon, hogy a jövő tegye nevünket dicsővé s a jövőben váljunk a cultura egyik komoly tényezőjévé.

SZÉCHENYI pedig a jelent még szomorúbbnak látta a múltnál. Nem vagyunk többé – úgy találja – a durva, erős harczosok, akik hajdanában rettegésben tartották a keresztény világot s később hősiezen küzdöttek a muzulmánok ellen s nem vagyunk olyan kiműveltek sem, mint a nyugat népei. »A magyar nem többé a természet azon vad, de erős fia, amilyen azelőtt vala, se nem ura még a vad természetnek értelmi súlya által, hanem közepére sülyedvén azon magas és ezen még sokkal magasabb nemzeti foknak, durva ugyan még most is, de többé nem erős, elbizott már, de még nem hatalmas.«

El kezdjük veszíteni fajunk eredetiségét és ujjal fognak reánk mutatni, mint önálló élet nélküli utánzókra. Gúny tárgyává válunk. A magyar egy része szégyenli, hogy magyar

s már anyanyelvét sem beszéli, mindig külföldön van, itthon unja magát. Soknak műveltsége átvett, idegen, értéknélküli. »A nagyobb rész latinban, olaszban, haj porban és efféle dicsőségben fénydegélt«, de magyar műveltsége semmis. »Sok a magyar szférából kiesett német-magyar.« Emellett sok magyar soha sem lépi át az ország határát. Műveletlen, ritkán mosakszik, délben, munka közben ebédel, örökké pipázik, sokat pök, idegen élő nyelvet nem ért, piszokban lakik. Nálunk férfi férfit szájon csókol.

Jó és tisztán magyar társasélet alig van, mert a jó modorú körök nem tisztán magyarok, ahol pedig tisztán magyar élet van, ott nincsen jó modor.

A magyar belső értékben is elmaradt.

Anyagi és szellemi haladás nélkül meg nem állhatunk a haladó Európa közepében. Ha azonban haladásunk nem ál nemzeti alapon, akkor, mint egyesek boldogulhatunk, de mint nemzet tönkre megyünk.

Míg nincs intenzív magyar kulturális élet, veszélyes a műveltség, mert az idegen műveltség megölhet s veszélyes a műveletlenség is, mert tehetetlenséghez vezet.

Nyelvünket elhanyagoljuk, pedig nyelv nélkül nemzet meg nem élhet. Erélyesen mondja SZÉCHENYI: »Az a magyar, aki mostoha körülményei között, ahol szintén minden egyes könnyen gyilkolhatja hónát, rossz magyar és nyelve fölött nem virraszt, csak azt a levegőt, csak azt a földet sem érdemli, melyet szi, melyet tapod s a nagy mindenségnek leggyávább, legutálatosabb teremtménye, salakja.«

»Csak olyan kevesen tudják átlátni, hogy a magyaroknak léte és a magyaroknak nyelve synonym és ő akkor veszti nyelvét, amikor veszti létét és akkor veszti létét, amikor veszti nyelvét.«

Nincs nálunk elég kiművelt emberi agyvelő, pedig az értelmi súly ad felsőséget a világon. Nem az arany és ezüst s nem a pusztaság szám, »nem a nép sokasága okozza a vidék virágzását, hanem a nép mineműsége«. Bajunk nem annyira az, hogy kevesen vagyunk, mint inkább az, hogy súlyunk parányi.

Minél több a tudás, annál hatalmasabb az ország, nemzet dicsőségének mértéke, hogy mennyi nagyeszű

embere van. »A nemzeti értelem legnagyobb kifejtése azon nemző ok, amelyből nemzetiség, hazaszeretet, közlélek, polgári erény, közboldogság s nemzeti dicsőség fakad«. Nálunk ez a »közintelligentia« nincs eléggé kifejtve. Nálunk a helytelen társadalmi rend fogva tartja a »közértelmet«, pedig »az értelmi súly erő s az erő boldogság«.

S az ész mellett »az ember legszebb tulajdonsága a szép lélek« és az »erkölcsi tudomány«, mely minden egyébnek a talpköve, e tekintetben pedig nem vagyunk a kellő magaslaton.

A főszükséglet az önálló jellemű férfi; az olyan, akit semmi tekintet sem hátráltat abban, hogy a nemzet jussáért éljen vagy haljon, ha az veszélyben van, de másrészt törvényes urát, ha kell, a féktelen nép ellen, hazafiai ellen is megvédje, ha neki van igaza.

Oly hazafiakra van szükség, akik mindig igazat mondanak, holott nálunk sok az egoista politikus. »Nem volt a szerencsétlen magyar nemzet soha is oly maga kebelében táplálta csúf fiak híjával, kik szolgai készséggel, sőt kolomposként ne dúlták volna az anyahazát.« S hányan szolgálják a nép kegyét, hányan futnak a taps és a népszerűség lidérczfénye után, hányan vannak az »örökké népszerűek«, akik bármiként fejlődjék az ország dolga, a galériák kegyét, a túlzók tapsát maguk számára mindig biztosítják, akik azt a szerepet, amelyet játszani akarnak a közélet színpadán – »telik, mibe telik«, »ha törik, ha szakad«, – ha a nemzet megbánja is, hiúságból végigjátsszak. Irányító csillaga a közélet férfiának egyedül lelkiismerete legyen, ne mások megalégedése. Ne felejtjük, hogy az államférfiú gyakran éppen akkor részesül a fejedelmi kegy jeleiben, vagy a nép akkor szereti meg a legjobban, amikor életének legnagyobb hibáját követi el.

Nincs elég kötelességérzetünk. Főleg nincs elég a magasan állóknál. »A magyar nemes a sors kedveltje, sok joga, kevés terhe.« Tehát használja fel ezen kedvező helyzetét az ország érdekében. Szerencséje »nem titulusában, sem a gyapjából, gubacsból, pióczából s. a. t. kerekedő« jövedelmében rejlik, sem a rajtunk függő kulcsokban, »melyek a világnak egyetlen ajtaját sem nyitják meg«, sem számtalan efféle, szinte bölcsőben lelt elsőségünkben, hanem abban áll, hogy sokat hasz-

nálhat«. De azután éljen is ezen előjogos helyzetével. Kapcsolja a joghoz a kötelességet, másképpen a jogot is el fogja veszíteni. Nemzetünk olyan gyenge, hogy szégyenletes a magyaroknak ha nem teljesíti iránta való kötelességét.

A nők legyenek magyarok és jó háziasszonyok. Legyenek hű hitvestársak és jó anyák. Nemesítsék a társas életet. Elismerés által buzdítsák jóra a férfit és nemesítsék a társadalom életét.

Egyáltalában SZÉCHENYI a nemzeti probléma kedvező megoldását egyesek szellemi és erkölcsi felsőbbtségének útján véli elérhetni.

Ne keressük, mondja ő, mentőnket sehol is egyebütt, mint személyes erényeinkben s lelki felsőbbségünkben, mert nemzetnek erénye s felsőbbsege csak annyiban van, amennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiulag és szeplőtlen.

Képzeljünk csak egy milliónyi népet, amelynek minden egyes tagja tökéletes, kiválóbb más nemzetek tagjainál is, nem fog-e e nemzet a felsőségek által hódítani, magába olvasztani és ez által terjeszkedni?

A társadalomban nincs összetartás, az osztályok, vallásfelekezetek, nemzetiségek egymás ellen agyarkodnak, mindenki csak a saját érdekeire gondol, nem tudnak egyesülni nagy célok szolgálatában sem. Pedig az egyesült erő érhet el csak eredményt. Egyesnek minden nehéz, soknak semmi sem lehetetlen. Nincs közös szabadság, csak privilégium van. Nem vagyunk egységes nemzet, hanem csak kiváltságok által darabokra tört nép.

Alkotmányunk a szabadság csiráit bírja ugyan, de hűbéri »szeny« lepte el, melyet ki kell tisztítani.

Elviselhetetlen hiba, hogy minden jog és hatalom pár százezer emberé, minden teher azoké a millióké, akik a jogból ki vannak zárva.

Az elmaradt társadalom és aki nem csiszolt »emberi agyvelő« következtében szegény az ország is. A társadalmi rend nem kedvez a szorgalomnak, azért nincs gazdagság, nincs munkakedv, nincs szakértelem, mértföldekre menő területek víz alatt állanak, folyóink hasznavehetetlenek és pusztítók, túlságos nedvességen kívül a szárazság és a por akadá-

lyozza az emberi jólétet. Hol egészségtelen, mocsaras levegő, hol szárító por teszük beteggé az embert. Útjaink nincsenek. Ha jó termésünk van, nem tudunk mit csinálni a fölösleggel, ha rossz van, nyomor és éhhalál uralkodik. Szegénységben és minden kényelem nélkül kell élnünk. Nincs elég szükséglete a magyarnak. Nem akar jobban élni és ezért nem akar dolgozni.

Ezer mértföld földbirtok legjobb föld, mely se távol, se muszka kézben nincs, hanem víz alatt áll, vér nélkül bizton meg volna hódítható. Hazánk szívében nyitva ál előttünk egy egész uj királyság, csak szorgalom és helyes törvények kellenének. És e királyság éppen a magyar faj lakta vidékeken van.

Ezeket és sok más kegyetlen igazságokat vágja a nemzet fejéhez SZÉCHENYI. Könyvekkel, cikkekkel, élő szóval, nyilvánosan és a magánéletben ismertette gyöngeségeit. »A parasita mindent dicsér, mondja, de a hű barát igazat mond, mert tudja, hogy az önismeret, ha fájdalmas is, mindig javít.«

SZÉCHENYI nem törődik saját magával. Igazat mond és rendszeres hadjáratot folytat gyengeségeink ellen, reá nézve bármi legyen ennek a következménye.

SZÉCHENYI gyökeres reformot akar. A magyar közéletet át akarja teljesen alakítani, a széttagolt nemzeti testet egygyé olvasztani s a nemzeti önérzetet felébreszteni, a magyar művelődést fejleszteni, a magyarral a közigazdaság fontosságát megismertetni.

S ez nagyarányú reformok nélkül nem megy. Ha fenn akarjuk tartani azt, ami múltunkban szép és jó volt, mindazt ki kell törölni belőle, ami a rossz. Ha nem reformálták volna a múltban alkotmányunkat, már rég megsemmisült volna; ha korábban nyírtuk volna le elkorhadt részét, ma sokkal előbb volnánk.

Conserválni csak reformmal lehet. »Kivétel nélkül mindennek az egész roppant világegyetemben időszakonként reformáltatni, vagy pedig veszni kell. A természetnek ezen törvénye alól nem képezhet kivételt az emberiség gyermekkorában szendergő szittyá csoport által összehalmozott s egymásra rakott alkotmány.«

Reformterve leglényegesebb alapja: »honunk minden lako-

sának polgári létet adni«, amelyből eddig a nagy többség ki volt zárva.

A lakosság többsége nem bírhatta tulajdonban a földet s szinte senki sem munkálhatta saját földjét, »hanem mindenki a másét«. Ezt meg kell szüntetni. Csak a teljes tulajdon megnyerésének lehetősége fog munkára, előrelátó tőkebefektetésre ösztökélni, mert csak így lesz a szorgalom megjutalmazva. Az ingatlan tulajdon utáni emberi vágy a legmostohább vad-ságot is termékenynyé képes varázsolni. Ezért SZÉCHENYI el akarja törölni a nemesi birtoknak az ősiségben rejlő megkötöttségét és meg akarja engedni, hogy földet teljes tulajdonban mindenki bír hasson, földet mindenki szabadon vehessen és ad hasson el. Jó, olcsó hitelre is szükség van. Főleg föld-hitelre. Minden befektetést, minden intenzív gazdálkodást lehetlenné tesz az a magas kamat, amelyet ma a tőkéért adni kell, ami pedig a hitelviszonyok következménye. Ezért a föld felszabadításán kívül szigorú és gyorsan ható hiteltörvényeket is akar alkotatni.

»A tőkepénz nálunk nem talál biztos elhelyezést, a kölcsön-vevő nem talál kölcsönzőt.« S ez így marad mindaddig, amíg nem tesszük szabaddá a földbirtokot az ősiség és a fiskális kötelékétől és míg meg nem hozzuk a szigorú és gyors eljárással párosított váltótörvényeket.

Ma a kölcsönadó nem jut pénzéhez, mert pereink végtelenek, mert a nemesi földbirtokra a családnak s a koronának van joga, úgy hogy azt a pénze helyett a kölcsönző csak ritka esetben kaphatja meg.

A földbirtok még a nemesnek sincs szabad és teljes tulajdonában és ezért nincs dologi hitele még neki sem. Pedig mindig ez a legolcsóbb, mert a legbiztosabb. Csak személyi hitel van nálunk, amely pedig mindig a legrosszabb.

A nemesé minden jog, de azért, ha nem változtatjuk meg a törvényeket, a nemes sem gazdagodhatik és biztos bukásnak néz elébe. Amint szaporodik, a birtokot meg tartozik osztani s intenzív gazdálkodás által nem fokozhatja a generációról generációra kisebbedő birtokrész jövedelmét. Csak a szabad birtok s jó hiteltörvény mentheti meg a bukástól, mert a szabad tulajdonná vált birtok értéke és vele együtt a föld jövedelme a könnyebbé lett beruházások segítségével emelkedni fog. Jó

hiteltörvények nélkül a külföldi tőke sem jöhet be és semmi nagyobb vállalat nem létesülhet.

SZÉCHENYI a munkát is fel akarja szabadítani. Eddig a nálunk végzett munka zöme kényszermunka volt. SZÉCHENYI fölismeri, hogy a haszonvágyból szabadon vállalt munka nem csak igazságosabb, hanem gazdaságosabb és a robotok eltörlésétől várja az intenzívebb erőfeszítést, a nagyobb munkakedvet.

A polgári lét másik kelléke SZÉCHENYI szerint a törvény előtti egyenlőség.

A nemes föelőnye, hogy »kirekesztőleg csak a törvény alatt áll«, holott a paraszt a nemestől függ, pedig a férfiúi öntudat alapja: »halandó kegyelmétől s önkényétől nem függni«. De ezt a szerencsését, amely annyira a török fölé emeli, aki mindenét a szultánnak köszöni, csak úgy fogja megőrizni, »ha a férfiúhoz illő méltóságot hazánk minden lakosára ruházzuk«. Bánjunk másokkal úgy, amint akarjuk, hogy velünk mások bánjanak. Ha mi féltékenyen őrizzük önállóságunkat a királylyal szemben, ami »dicső és felséges«, akkor ne tagadjuk meg mástól sem azt, amit magunk forrón óhajtunk. Aki alkotmányos királyt akar, az ne akarjon önkényes ura lenni jobbágyainak. Legyen a büntetőjog egyenlő mindenkire nézve: hajtassék végre a törvény mindenkivel szemben egyenlő szigorúsággal; ha teszünk különbséget az osztályok között: inkább a felsőbbeket büntessük szigorúbban, mint megfordítva: mert a magasabb állótól többet követelhetünk és az ő hibája nagyobb bűn.

A birtokos és az adófizető egymáshoz való viszonya természetellenes, és ezért előbb-utóbb »szétpattan«. Eddig fennállott, mert a jobbágy »állatilag vegetált« és az úr patriarchális volt. De ma ez nem megy tovább.

SZÉCHENYI az áraknak hivatalból való megállapítását, valamint a cézeket is el akarja törölni.

Általában SZÉCHENYI alapgondolata az, hogy csak a béklyóiból fölszabadult munkának a szabad birtokon való versenye fogja a nemzetet dolgossá és a fokozott erőfeszítés útján gazdaggá tehetni, mert szerinte: »Minden csak a szabadság örömezésében fejt ki magát egész tökéletességében.«

E reformokkal használnánk magunknak és igazságosak is volnánk, ami különben is együtt jár, mert a »legfőbb igazság a legnagyobb boldogsággal synonym és az ország morális alkotmányának legigazságosabb elrendezése is a legtöbb boldogságot hártja a fejedelemtől lefelé a közönség minden tagjára«.

SZÉCHENYI azt is megköveteli, hogy ne csak a szegény, birtoktalan, jogok nélküli, a nemességnek alávetett paraszt viselje az állam terheit, mint ahogyan eddig történt, hanem a nemes is, aki egyetlen tulajdonosa a magyar földnek; ami nemcsak igazságtalan, hanem annyira gyengévé teszi a magyar államot, mintha sokkal kisebb volna a területe és kevesebb volna a lakossága, mert egész erejét a legszegényebb osztályra alapítja.

A hivatalok se legyenek a nemesség monopóliuma, hanem legyenek mindenkitől elérhetők.

SZÉCHENYI összefüggő nagy tervet készít a közlekedési eszközök tekintetében is.

E tervével egyrészt összpontosítani, másrészt a tenger útján a külfölddel érintkezésbe hozni, Európa részévé tenni akarja Magyarországot, amelyben nem volt egységes társadalmi és gazdasági élet, és amely nem volt kellő contactusban a világgal.

Igaz, hogy SZÉCHENYI-nek nincs illúziója a Duna és Fiume értékére nézve, mert ezek nem kötnek bennünket össze a nagy tengerrel, de azért föllakarja használni azt, amink van és erélyesen sürgeti a Duna szabályozását, a Vaskapu megnyitását és Fiume kikötőjének helyrehozását.

Budából és Pestből, e két kis városból egy nagy központot akar alakítani. A lánczhid által összeköti őket egymással. A szerény viskók közé helyezett hid monumentális arányainak nem az volt a célja, hogy alkotója örök dicsőségét hirdesse, mint a saharái pyramisé, hanem az, hogy vele előre jelezze azt a magas nívaut, amelyre a porban és sárban úszó városnak emelkednie kell. Előrevetett árnyéka akart az lenni a szép és nagy jövőnek, amelyet SZÉCHENYI »a fiatalság e városának« megjósolt.

Budából és Pestből tényleg Budapest vált s a város fejlődésének méretei SZÉCHENYI várákozását el is érték, sőt talán

túl is tettek rajta. De hol marad az az ízlés, amely a láncz-hidban megtestesül, hol az az átgondolt tervszerű kialakulás, amely SZÉCHENYI szeme előtt lebegett? Hol vannak azok a kertek, azok a fák, amelyekkel ő a levegőt jobbá, a várost kellemesebbé akarta tenni? Tudtuk-e az idegen számára is vonzóvá tenni fővárosunkat, mint azt SZÉCHENYI akarta?

A megyéenként décentralisait és súrlódás, eszmecsere, munkamegosztás és munkakiegészítés hiányában megakadt nemzeti életnek Budapesten vonzó és egyesítő központot akar SZÉCHENYI adni s e célból ellátja versenyekkel, klubokkal, magyar színházzal, sport-egyesületekkel. Ezekkel az intézményekkel meg akarja teremteni a társaséletet, amely más országoknak annyi bájt kölcsönöz, amelyben a modor és a műveltség külső formái nemesülnek.

S legyen ez az egész élet teljesen magyar: a biztos és sűrű összeköttetések által az egész nemzeti test minden porcikájával érintkező nemzeti szív magyarsága. Terjeszsze mindenfelé a magyarságot.

SZÉCHENYI a magyar nyelv fejlesztésének egyáltalában igen nagy jelentőséget tulajdonít. Az előkelő társadalom körében amellet agítál, hogy divatossá tegye a magyar nyelvet. A nő járjon elől jó példával. SZÉCHENYI maga sem maradt ele tekintetben. Még törte a magyar nyelvet, de már ostentative él vele. Amikor a latin nyelv ismerete adott tekintélyt és a törvényhozás azt használta, ő a főrendiházban magyarul beszélt. Első föllépése az Akadémia megalapítása volt, amelyben a magyar nyelvnek hivatalos őrt állított, arravalót, hogy rossz időkben ménes vára, védője lehessen nyelvünknek. Magát a nyelvet fejleszteni akarja. Új kifejezésekkel akarja gazdagítani. Azt akarja, hogy ha nem bírják ezeket önállóan eredeti szavainkból kifejleszteni, vegyük azokat át az idegenből és alkalmazzuk a magyarhoz, mert a fejlődő műveltségnek csak fejlődő nyelv felelhet meg. Nem annyira orthodox tisztaságra, mint gazdagságra, sokoldalúságra, szabatosságra és rövidségre kell törekedni, hogy minden gondolatot és ennek minden árnyalatát világosan ki lehessen fejezni. Magyar nyelvű, művelt társas élet, irodalom és színház együtt működése teremtsen meg és tökéletesítse nyelvünket. Ne »csak kocsisok között és előszobában tengjen a magyar nyelv«, mint eddig.

A legfőbb súlyt arra helyezte, hogy a latin nyelv uralmát megtörje. Holt nyelv nem felelhet meg egy élő nemzet igényeinek. Ne azt a nyelvet cultiváljuk, amelyben legfolebb jó utánczók lehetünk, amelyet legtöbbnyire eltorzítva használunk, hanem saját nyelvünket, amely elvész, ha mi nem ápoljuk. Ha nyelvünket kifejlesztjük, egy egész új típusú nyelv kincseivel gazdagítjuk az emberiséget. Törvényeink ne olyan nyelven hozassanak, amelyet csak a tudós ért, mert azok az egész nép számára vannak alkotva és csak akkor részesülhetnek tiszteletben, ha érthetők. Amíg a tudomány, politika és jog nyelve a latin, addig a nő és férfi nem állanak ugyanazon a kulturai alapon; amíg a nemzet zöme ki van zárva a politikai és kulturális életből, addig életerős, igazán nemzeti műveltség nem keletkezhetik.

Legyen a latin helyett a magyar »a hivatalos nyelv« mindenütt, az állam egész életében. Az országgyűlésen, a feliratokban, a megyéknél, a városoknál egyaránt annak a fajnak a nyelvével éljünk, amely nevét adta az országnak s amely alkotmányos életét századok óta fentartotta. Ennyit minden nemzet megkövetelhet. Ennyit a hottentotta is elér.

Olyan nagy súlyt helyez SZÉCHENYI a nyelvre, hogy szokott mérséklete is elhagyja e kérdésben és azt írja, hogy míg nem emeltük államnyelvvé a magyart, addig meg ne nyugodjunk és legyünk elhatározva »addig semmit sem tenni«, sőt veszni, ha kell.

»Minden nép, akár merre forduljak is a világ hátán, saját anyanyelvével egész kiterjedésében él.« Még a mi nemzetiségeink is, amelyek ugyan nálunk nem alkothattak államot és ezért nálunk a magyar hivatalos nyelvet el tartoznak-fogadni, másutt részesülnek abban az áldásban, hogy nyelvük az állam nyelve.

»Az oláh nyelv Oláhországban, a szláv nemzetiségek nyelvezete Muszkaországban és a szerbek között, a görögé az új Hellaszban, a német több országban hivatalbeli törvényes nyelv. És ezek között még a legelnyomottabban is, amely kegyelemből él, *a*-tól *z*-ig minden, még a fegyverek jelszava is saját nyelvén foly. Csak a magyar van, az emberiség között egyedüli példa, ezen minden emberek közös jogából kitagadva.«

SZÉCHENYI a nemzetiségi politikában is »axióma tisztasággal« látja nézeteinek »kirekesztő helyességét«.

Nem szabad az idegen nemzetiségek ellen erőszakot alkalmazni, mert az erőszak »előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját«. »A legkisebb erőszak is ellenhatást és egyetlen igazságtalanság ezer megbosszulót szül.« Amit magunknál megbecsülünk, azt tiszteljük másoknál is. Ne magyarosítsunk erővel, mert aki magyarul tud, még nem magyar érzésű, még nem hazafi. Csak felsőbbbséggel hódíthatunk. »Ki erkölcsileg bármi kicsinynyel is felsőbb, az terjeszkedik, midőn a, bár hajszállal, alantabb álló csonkul.« »Nemesülve« terjedjünk. Nyelvünk terjesztése tekintetében éppen annyira féljünk a túlhévtől, mint a közönytől. »Olvasztási felsőbbbséggel kell birni. Ámde bír-e ilyessel az, aki szeretetreméltóság és rokonszenverjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat s mert gramatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt és velőket hódított?«

SZÉCHENYI szenvedélyesen kifakad azon ripők magyarok ellen, akik a nemzetiségbelieket gúnyolják; akik »a tótról azt mondják, hogy nem ember; a görögről, hogy graeca fide nulla fide; akik a svábot lenézik«.

E helyett vegyük be a nem magyart is az alkotmányba, »úgy, hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, de arra is bármily csekély részben s lépcsőkön eljusson jóltevő melege s ennek fejében csak azt kívánjuk, hogy míg otthon, családja körében, magán életében anyanyelvét szabadon használja: a a közdolgokat magyarul tárgyalja«. Eddig el kell mennünk, de ezt a határt nem szabad átlépnünk.

Vallási kérdésekben SZÉCHENYI a türelem és a szabadság álláspontján van. Tanuljunk e tekintetben, mondja, Amerikától, ahol »mindenki önlelkének legjobb világa szerint imádja istenét«. Vegyük Amerika »türelmességét« például, nehogy »nyomorék meghasonlásaink következtében örökleg sínlődjék e hon«. Keressünk valami egyeztető köteléket.

Ha ezt ott nem találjuk meg, »hol annyi felekezet, annyi nemzet, annyi vallás irigyli, csaknem gyűlöli egymást«, »ha külön kincseink árnyéklatait« nem köti valami egyeztető nemzeti kapocs össze, akkor elveszünk.

Fajaink, vallásaink »már-már egymás ellen kifakadó mérges pezsgéseit sokáig nem bírjuk ki«.

SZÉCHENYI ideálja a teljes vallásszabadság. Azt mondja: »A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes és nemcsak szóval, hanem tettleg vagyok türelmes«.

Ezért ő mindig felszólalt és mindig fel fog szólalni az evangélikusok mellett, »míg a reciprocitásnak elve, s nemcsak szín, de lényeg szerint, kivivé nem leszen. Minden, ami innen marad, keble vágyát kielégíteni nem fogja?

Amíg valamely vallás külső gyakorlata nem ütközik az állam céljaiba, addig tisztelni kell szabadságát, még ha a legnagyobb abszurdumokat tanítja is. Meg fognak jönni az idők, amikor a »kábultságok«, hogy csak egy úton lehet az istent megközelíteni, meg fognak szünni, amikor a természet igaz szavát meg fogják érteni, amikor a philosophia szelleme fogja a kormányokat áthatni. Addig is törekedjünk megközelíteni ezt az ideális állapotot.

SZÉCHENYI nem is gondolkodhatott másképp. Hiszen egész működésének alapgondolatát fejezi ki, midőn azt mondja: »Főczélom az, hogy hazánk erői központosuljanak, a megyei, városi, mágnási, nemesi, polgári, vallási, nemzeti, stb. különzések egy magasabb célra olvadozzanak össze«, hogy felébredjen a közlélek, hogy erősebb legyen a haza és dicsőbb a fejedelmi szék. Hisz egész életének törekvését fejezi ki abban a pohárköszöntőben, hogy az »egyetértés és egyezés istennője töltsé be honunk minden rendű és minden hitű lakosait.«

Ezekben ismertettem SZÉCHENYI nagyszabású programjának főbb elveit.

Nem hiszem, hogy ezen időben nemesebb és okosabb tanácsokat lehetett volna adni a magyarnak, mint amelyek SZÉCHENYI tanaiban foglaltatnak.

Igaza van a diagnosisban, helyes volt a gyógmódja. Ami meg nem valósult terveiből, azt meg kell valósítani a jövőben. Gondolatainak elvi és erkölcsi része örök igazságokon alapul. Legfőbb célja, az állam magyar jellegének fenntartása, a magyar nemzeti egyéniség teljes kifejtése – legyen mindenkoron ami főczélunk is -- s rendeljünk e célnak minden más tekintetet alá. Ne gazdag, művelt és szabad minta álla-

mot akarjunk nálunk felállítani, hanem gazdag, művelt és szabad magyar nemzeti államot. Csak így bírjuk Európa békéjét biztosítani, csak így bírjuk a szláv és germán fajok élet-halál harcát megakadályozni s csak így gazdagíthatjuk a civilizáció munkásait egy új fajjal.

SZÉCHENYIT azzal vádolják sokszor, hogy materialista, hogy opportunista és amint maga mondja: »pénz bálványozó és fukar számoló«. Másrészt az arany borjú imádói benne akarják apostolukat feltalálni. Az a sok egoista, aki csak gazdagodni akar, aki semmi más iránt nem érdeklődik, csak az iránt, ami az ő anyagi helyzetét előmozdítja, az SZÉCHENYI tanaiban vélte saját eljárásának igazolását megtalálni.

De mindannyian csalódnak. SZÉCHENYI felfogása a lehető legmagasztosabb.

Ő maga a legmélyebben, a legszenvedélyesebben érző politikusok egyike volt ami nagyjaink között. Politikája magasröptű, nemeslendületű. Nemcsak, amennyiben céljai nemesek és fenkölteek voltak, hanem amennyiben a legfőbb jónak és erőnek nem a jólétet, nem, mint mondja, Körmöczöt és Selmeczet, nem" az aranyat és ezüstöt, hanem az eszményi értéket tartja, az emberi tulajdonokat, az emberi észet és jellemet. Hisz – úgy véli, – hogy a legtökéletesebben felszerelt modern ország csodás eszközeivel egyetlen egy emberi agyvelőt sem tud produkálni, holott a kiművelt emberi agyvelő magának minden szükséges eszközt meg tud szerezni.

»Nem a művészetek, mesterségek, tudományok és életkellemelek felhalmozott tömege képezi az igazi nagyságot, hanem a szabadság. A zsarnokság által szerzett jólét mulékony, csak a szabad nemzet munkája, erőneyei által elért eredmények állandók. Boldogabb a szabad, habár éhes farkas, mint a lánczra vert, habár jóllakott kutya«.

Anglia nagyságának oka szabadsága, nem pedig gazdagsága. Vagyona csak következménye és nem oka nagyságának. Sokáig nálánál Spanyolországnak több volt az aranya, nagyobb a coloniája, erősebb a flottája s hadserege, de ma Anglia messze túlszárnyalta, mert szabad volt; holott a másik absolutismus alatt élt.

A munka nélkül szerzett vagyon értéktelen. A gazdagság

csak eszköz, a *czél* a nemzeti kifejlődés, a nemzet ideális tulajdonságainak tökélyre emelése.

Csak azért helyezi nálunk SZÉCHENYI első sorban a vagyonosodást a teendők közé, mert ebben vagyunk a leghátrább; azért beszél sokat a nemzetgazdaság törvényeiről, mert azokat nem értjük, mert nem érezzük, hogy a vagyonosodás a művelődésnek, a valódi »felsőbbtség« megszerzésének és ezért a függetlenségnek is eszköze.

»Ha görög volnék, mondja, nem beszélnék a hitelről, hanem talán a szabadságról, de mivel a magyarnak nem kell intés, ha szabadságról van szó, ha pegazusra kell ülni, miután nem a szabadságszereteten és a hazafiségben van nálunk szükség, hanem a számítóképességben, a gazdasági érzésben, azért beszélek annyit anyagi kérdésekről. Vagyonosság nélkül nincs függetlenség, ezért kell gazdagodnunk.

De azért figyelmeztet arra, hogy óvakodjunk az olyan gazdagodástól, amely a nemzetiséget veszélyeztetheti, amely túlsók idegen elem beözönlésével és idegen nyelv terjesztésével járna. A gazdagság ad életerőt, de ha a nemzetiség kárára szolgál, inkább mondjunk le róla. A magyar nyelv érdeke az ő szemében, mint mondja, nagyobb súlyú, mint minden gyapjú, minden bank, minden borjú, minden pusztá, minden bánya.

Nem, SZÉCHENYI-t nem foglalhatják le maguknak a szárazlelkű egoisták, Ő az idealistáknak mindig egyik legideálisabb vezéralakja marad.

SZÉCHENYI kora óta, főleg pedig a hatvanhetedik kiegészítés óta nagyon meggazdagodtunk.

Az alkotmány és a szabadság mögött álló erkölcsi súly növekedése azonban nem tartott lépést vagyoni fejlődésünkkel és aligha felelt meg SZÉCHENYI várakozásainak.

Ez a szomorú eredmény még sem czáfolja meg SZÉCHENYI-t, mert ez egyrészt annak a következménye, hogy gyors haladásunk inkább növelte az egyesek jövedelmeit mint szaporította a független existenciák számát; az ellenállási erőt pedig em a mástól függő nagyobb jövedelem, hanem csak a mástól független existencia nyújtja.

A szomorú eredmény további oka az volt, hogy az igények még jobban növekedtek, mint a tőke. SZÉCHENYI is

gyakran rámutatott arra, hogy legnagyobb hibánk egyike, hogy többnyire többet költünk, mint amennyink van. Ezen hiba fennmaradása okozta, hogy a gazdagodás nem járt a társadalom függetlenségének megfelelő növekedésével.

De mindezek ellenére még ma is igazak SZÉCHENYI azon állításai, hogy nem becsüljük eléggé meg a gazdasági és kulturális munkát s hogy gyakran nálánál nagyobb becset tulajdonítunk a napi politikának, kicsinyes hatalmi vágyaknak s hogy erőnket legjobban a becsületes munkán alapuló vagyon emelkedése fokozhatná, az, amely tiszta erkölcsessel jár és a jellem függetlenségének támpontul szolgálhat.

De ezzel végeztem SZÉCHENYI politikai céljainak méltatásával s áttérek feladatomban másik részére, arra a taktikára, arra a módra, amelylyel céljait el akarta érni.

Az eddigiekben két alaptételt állítottam tel.

Az egyik az volt, hogy SZÉCHENYI politikai pályája magára nézve nem volt győzelmes. A másik az, hogy SZÉCHENYI politikai céljai igazak és hogy elérésükre égetően szükségünk volt.

Önként támad a kérdés, mi okozhatta mégis ezt az ellentétet és hogy bukásának pusztán csak a nemzet hálát lansága, a nemzet túlságos szenvedélyessége és vaksága volt-e az oka?

Nem. Ezt nem hiszem.

SZÉCHENYI önmaga is hozzájárult sikertelenségéhez.

SZÉCHENYI éppen olyan részletes tervet dolgoz ki a haladás mikéntjére, egymásutánjára nézve, mint a célokra nézve. Tragicuma, hogy ezt az egymásutánt alig tarthatta be a nemzet, s aggódó hazafisága saját eszméinek hirdetői, saját eszméinek folytatói ellen sorompóba hívta őt még, mielőtt ezek bebizonyítható, a közönség által is felfogható hibát követtek volna el.

SZÉCHENYI nem törődött saját érdekeivel s önmagát meggyőződésének oltárán feláldozta.

SZÉCHENYI ezé!ja felé lassan akart haladni, mert a természet nem ismer ugrást s csak fokozatosan lehet a tökélyt megközelíteni. Lassan hanyatlott a nemzet, csak lassan emelkedhetik újra. Chrónikus betegség után csak kimondhatatlan béketűrés, gyengédség és idő győzedelmeskedhetik, nem pedig egy mechanikus szer.

SZÉCHENYI ezért sohasem ragaszkodik programja föltétlen megoldásához. Megelégszik a fél eredmény nyel is, ha a teljes el nem érhető, vagy még korai. Csak azt akarja, hogy minden lépés előre vigyen és a további haladás útját nyitva hagyja.

Ezért nem köti magát az ösiség teljes eltörléséhez, hanem megelégszik annak reformjával. Ezért nem követeli a közteherviselés elvének teljes megvalósítását sem, ámbár annak lelkes híve. S ezért elégszik meg azzal, ha egy vagy más czímen az adófizetésbe a nemességet bevonhatja. Részleges propositiókat is tesz ez irányban és a legkisebb eredményt is hálás szívvel fogadja. Nagy hibának tartja, ha a reform hívei példáját nem követik.

Mindig arra számít, hogy az elv érvényesülését majd követni fogják az elv többi következményei is.

Amit lehet, azt a társadalom szabad szervezkedése által akarja megvalósítani. Ne várjunk mindent a kormánytól. Ahol csak a kormány gondolkodik és tesz, ott nincs meg az a »lelki ruganyosság, amelyre szükség van.«

Az önérdek a legerősebb munkaösztön s a haszonvágy által vezetett s egy célra egyesített társadalmi erők nagy eredményeket lesznek képesek elérni. A kormány támogassa a közhasznú vállalkozásokat, a közlekedési eszközökbe fektetett tőke bizonyos kamatját garantálja, de a munkát magát az érdekeltek irányítsák.

Mindent a »persuazió eszközével törekedjünk kieszközölni«. Ő maga mindig nagy fáradtsággal bizonyítja, hogy amit akar, az az összes érdekelteknek javára van. O nem akar senkitől sem concessiókat, mindenkitől csak azt, ami reá nézve is hasznos. A király csak akkor lehet erős, ha a nemzet szabad, művelt és gazdag. Az osztrák monarchia érdekében van, hogy Magyarországból erőt merítsen, ami pedig kizárólag csak sajátságaink, individualitásunk tiszteletben tartása mellett lehető. Európa mérlegébe az ausztriai közbirodalom csak akkor léphet fel nagy súlylyal, ha Magyarország »valódi lényegéhez képest lesz kifejtve«.

A nemesség is nyer, ha privilégiumairól lemond, mert a szabad munka jobb és mert erősebb lesz az alkotmány, ha a milliók is érdekelve vannak benne, mintha azok a felsőbb

osztályok ellen harczra bírhatók. A *közadózás* elve is hasznos, mert általa számtalan milliókat hasznos befektetésekre lehet eszközölni. Az igazság okosság is mindenkire nézve. Do ut des, adjunk igazságot, hogy kapjunk szeretetet, hogy megtarthassuk, amink van. Kisbirtok nélkül bizonytalan, levegőben lóg a nagybirtok.

Óvakodjunk a párthatalom túlzásaitól. Az ellenzék ne támadjon mindent, ami a kormánytól jön, hanem csak azt, ami rossz. A kormánypárt ne fogadjon el mindent, amit a kormány akar, akár jó, akár nem, akár megegyezik meggyőződésével, akár nem. Ne várjuk »kitárt szájjal« mindazt, amit a kormány »befeszíteni, becsúztatni vagy becsepegtetni kegyesen fog«. Ne foglaljunk mindig és mindenben állást aszerint, amint valamit felülről vagy alulról pendítettek meg.

Ne engedjük magunkat alulról vezetetni. Jöjjön az irányítás a vezérektől és ne tolassuk magunkat, hanem vezessünk. Ne azt tegyünk, amit a nép követel, hanem azt, ami hasznos reá nézve.

Az ész, a belátás vezessen, a szív csak lelkesítsen és melegítsen. Legyünk olyan alkotmányos magyarok, akik képesek életüket kockáztatni vérük és alkotmányuk védelméért, ha azonban ezen kincsüket kímélve, sőt pártolva látják, legyenek »tractabilisak«, anélkül azonban, hogy azért »elaludnának vagy az udvar fényétől magukat elszédíteni hagynák«.

Nem újjhuzás, egymás orra alávaló borstörés, nem sárdobálás és anathemakiáltás a helyes modor, hanem egymás megértése.

Ne vakítson el a pártszenvédély, a pártgyűlölet. Vezessen mindenben a haza érdeke.

Ne dolgozzunk erőszakkal, terrorral, mert erőszakkal lehet ugyan kényszeríteni, de győzni nem. Legalább reméli SZÉCHENYI, hogy magyaron soha. Legyen szégyen azok fején, akik »borral, pénzzel, erőszakkal és efféle durva eszközökkel okoskodnak«.

Mennyien tanulhatnak ma is ezen becsületes, önérzetes igazságokból.

Ne legyünk olyanok, mint nálunk annyian, akik Krisztus Urunkat újra felfeszítenék, ha nem tartoznék saját pártjukhoz.

SZÉCHENYI-nek legfőbb célja az, hogy a nemzet szükséges átalakulása békében menjen végbe. Eddig ugyan minden ilyen nagy socialis reform csak erőszakkal ment, de mi tanulhatunk a többi nemzetektől és elkerülhetjük azokat a veszélyeket, amelyeket amazok még nem ismertek. Az állatok nem tanulnak egymás bajából és generációról generációra ugyanazon csapdába esnek. Náluk az utód nem tanul az elődtől, de az ember ne legyen ilyen.

A francia és az angol elbírta a forradalmakkal járó rázkódtatást. Mi ezt nem viselhetnők el. Kevesebben és szegényebbek vagyunk. Nem vagyunk egységesek sem, úgy hogy a forradalom végzetes hatással lehetne nemzetiségünkre s valószínűleg tönkre tenné a magyart. Ezért vigyáz SZÉCHENYI minden egyes lépésére, ezért követeli, hogy óvatosak, ildomosak legyünk s reámutat arra is, hogy ami másutt egyszerű viszonyok között forradalom nélkül menne, nálunk könnyen összeütközésekhez vezethet.

Amit kívánunk, azt úgy állítsuk be, hogy a főrendek és a kormány is hozzájárulhassanak, mert ezek nélkül lehet »protestálni, vociferálni és vezércikkeket papirosra vetni vagy dagályosan philippikázni és elvégre búba és fekete melancholiába esni, ámde valódi diadalt hazánk, véreink számára kívívni nem«. Legyünk óvatosak, mert a sok nemzetiségi és valóságos előítéletre tekintenünk kell.

Vegyes házasságban élünk az osztrákkal, részéi vagyunk egy nagy birodalomnak, amelynek complicit viszonyai között minden lépés összeütközéshez vezethet, mert rajtunk kívül álló, tőlünk független más tényezőkre is visszahathat.

Az elvek és az írott betűk szerint »társország vagyunk, amely foederativ kötésben áll a közbirodalommal, de független, holott tényleg beteg provinciái életet élünk«.

Aki a jogi állapotunkból indul ki, könnyen szem elől tévesztheti a birodalmi érdekeket és ezért összeütközést idézhet elő. Az pedig, aki pusztán csak a tényleges állapotokat tartja szem előtt, könnyen az ország alkotmányi jogát csorbíthatja meg. »Az egyik bécsi levegőben ítél a magyar lelke vagy a fölött, a másik a hortobágyi pusztán bírálhatja a közbirodalom szövevényes gépezetét« s egyik sem tudja kellőleg ket szempontból bírálni a helyzetünket.

Nálunk szabadság van, Ausztriában absolutismus, úgy hogy amit mi alkotmányosnak és jogosnak tartunk, azt urunk könnyen az absolutismus szemüvegén át nézve elitéli és amit az uralkodó más országainak szokása szerint tesz, azt mi, alkotmányos felfogásunkkal, jogszerűnek tartjuk. Ami nekünk jó, az az uralkodó többi népeinek árthat és mi nem követelhetjük, hogy uralkodóink más népeinek kárt tegyen.

Pedig nem válhatunk el Ausztriától, mert létérdekeink összeesnek. Mióta a török legyőzött Mohácsnál, a németnek állandó szövetségére szorulunk s csak az osztrák birodalommal való kapcsolatban élhetünk meg.

Nem értjük eléggé meg az érdekazonosságot, azt, hogy »nem vagyunk önállóak, nőtlenek, de házasok és hogy ezért bár tessék, bár ne, belé kell magunkat illeszteni azon nemzetek családi körébe, amelyek a közbirodalmat képezik«.

S nagy bajt lát SZÉCHENYI abban is, hogy nincsen rendezve a közös érdekek elintézési módja, sajnos, anélkül azonban, hogy erre vonatkozó terveit kifejtette volna, ami DEÁK-ra maradt, akinek történelmi hivatása a közös ügyek rendezése lesz.

SZÉCHENYI szerint érdekeink a dynastiáéival azonosak, ezért törekedjünk harmóniára, a »szószentség, kölcsönös méltánylat és a közös érdekmegismerés« legyen alapja egymáshoz való viszonyunknak.

Ezen nehéz helyzetben SZÉCHENYI csak az olyan kérdésekben kíván rögtön reformokat, amelyeknek eldöntése egyedül tőlünk függ. Ezért, ámbár tudja, hogy az Magyarországra nézve milyen nagy fontosságú, s ámbár első sorban az anyagi fejlődés feltételeit akarja megteremteni, még a vám viszonyok reformjától is vissza akarja tartani a nemzetet. Ezért fél az alkotmányjogi követelésektől is, ámbár elvileg a kormány felelősségének a barátja. Ezért a tiszta képviselői rendszer behoztalát sem sürgeti, ámbár annak helyes voltát belátja és egyetlen államjogi követelése, hogy évenként tartsanak Budapesten országgyűlést. Arra számít, hogy a többi fokozatosan fog ebből az egyből kifejlődni.

Arra is nagy súlyt helyez, hogy a kormányt ne idegenítsük el rendszeres és szenvedélyes támadásokkal, hanem törekedjünk utilizálni a haladás czérjaira. Komoly eredményt a

kormány támogatása nélkül csak nehezen érhetünk el, ellene plane semmire sem vagyunk képesek.

SZÉCHENYI törhetetlen erővel ragaszkodik ezen taktikájához és idegesen feljajdul valahányszor azt látja, hogy a nemzetben a merészebb politika erőt látszik venni.

Sok nagy igazság, sok mély gondolat, a nemzet gyengének csodás felismerése rejlik SZÉCHENYI-nek ezen taktikája mögött; de betartása csaknem lehetetlen volt.

Alig volt lehető a nemzetet előre kigondolt rendszer szerint irányítani, a politikát a szenvedély és a sikertelenség által felidézett dacz hatása alól emancipálni és a pártokkal úgy rendelkezni, mint egy jól fegyvelmezett hadsereggel, vagy valamely saktáblának akarata nélkül való figuráival. És hogyan sikerüljön ez SZÉCHENYI-nek, aki párton kívül áll, aki nem rendelkezett megszervezett, önzés által hozzákapcsolt táborral sem?

De SZÉCHENYI ezt nem latolgatja. Amint a legkisebb elhajlást vél látni attól az iránytól, amelyet maga elé tűzött, attól az eljárási módtól és egymásutántól, amelyet helyesnek tart, azonnal nyugtalanná válik és be akar avatkozni. Annyira szereti hazáját, hogy a leglehetőlenebbet is megkísérli: a csaknem biztos bukásnak is kiteszi magát, – amint azt tartja kötelességének. WESSELÉNYI-től a kebelbaráttól, a nemes jellemről elhidegül, mert túlságosan heves ellenzéki, mert ahol SZÉCHENYI többnyire igen helyesen csak számárfület lát, ő mindig ördögsvartat vél felismerni s mindenütt rosszakaratot tételez fel, ahol sokkal gyakrabban csak az ügyetlenség szerepel. És e szerint akar eljárni. DEÁK-kal sincsen egészen megelégedve, ámbár nagyon nagyra tartja és tőle várja a helyes középírány megjelölését, mert attól fél, hogy nála az államférfit a jogász háttérbe szorítja s hogy nem nézi ügyünket . külpolitikai szempontból is, hanem csak belpolitikaiból.

De legjobban nyugtalanítja KOSSUTH LAJOS.

Alig kezd előtérbe lépni ez a tüneményes férfi egy napilap kiadásával, SZÉCHENYI azonnal megtámadja és azt állítja, hogy e lap agitatójával bizton tönkreteszi a hazát. De a közönség nem ad neki hitelt. Annál kevésbé tekinti igazoltnak heves, szenvedélyes támadásait, mert SZÉCHENYI maga elismeri, hogy KOSSUTH elveinek túlnyomó nagy része

azonos az övéivel, mert a vita közben is hangsúlyozza, hogy a KOSSUTH által kívánt reformok sürgősek, fontosak, sőt nélkülözhetetlenek és hogy eddig alig történt komoly lépés a kitűzött cél felé. A közvélemény nem bírja belátni, hogy miképpen teheti tönkre a nemzetet a censura által fékezett az a lap, amely úgy is csak a helyeset, a szükségeset akarja az által, hogy a hangja túlzó.

S én sem adhatok igazat SZÉCHENYI vádjainak azon kegyetes szeretet mellett sem, amelyet emléke iránt táplálok.

SZÉCHENYI attól fél, hogy KOSSUTH a társadalom alsóbb rétegeit gyűlöletre izgatja a felsőbbtség ellen. De e tekintetben semmi támpontja sincsen. A Kelet Népében felsorolt cikkek egyike sem lázító.

Még SZÉCHENYI hatalmas eszének nagyító szemüvegén át nézve sem látunk semmi olyat, ami akarattal, vagy anélkül socialis forradalmat vagy összeütközést idézhetett volna elő. Ha KOSSUTH itt-ott szívtelen gazdagról szól, ezzel még nem izgatja a szegényeket a vagyonosok ellen. Ha a nyomor eseteit és egyes közigazgatási hibákat felsorol, ezzel még nem ássa alá a tekintély elvét és nem támaszt osztálygyűlöletet, amint SZÉCHENYI gondolja.

KOSSUTH-nak akkori tervei nem is voltak radicalisak, akkor ő még nem állt a török-szakad, a semmit vagy mindent álláspontján.

Első cikkeiben, azokban, amelyeket SZÉCHENYI a Kelet Népében felsorol, inkább azt lehet „kifogásolni, hogy sok, aránylag kisebb kérdést érintenek, hogy nem tárnak a nemzet elé összefüggő, nagy reformprogramot, hogy nem emelik ki kellőleg a legfőbb teendőket, mint azt, hogy felforgatók.

KOSSUTH csak később lesz keményebb és túlzóbb. Csak a siker mámoros hatása teszi követelőbbé, s később a szerencsétlenség szegzi le a legtúlzóbb álláspontnak.

KOSSUTH még az utolsó rendi országgyűlésen is hajlandó compromissumra, ő ekkor is a legnagyobb tisztelettel beszél a nemességről és azt mondja: »hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van«, az a nemesség műve. A magyar nemesség soha sem tanult »jármot túrni«, ezért KOSSUTH nem is akarja a nemességet hátra szorítani, – ellenkezőleg, azt monja róla – »legyen testvérek között hű első szülött,

a háznak első szegletköve.« Ne ura, hanem vezére legyen a nemzetnek. S KOSSUTH sohasem lett az osztályharcz, a socialis forradalom hőse, ő minden ízében nemzeti alapon áll és mindig az egész nemzet érdekeiért és szabadságáért küzdött, sohasem egy osztályáért. Igaz, hogy a középnemességben látta a jövő talpkövé, holott SZÉCHENYI a liberális aristocratia kezében szerette volna a vezetést meghagyni. De azért KOSSUTH-nak sohasem jutott eszébe a történelmi alappal szakítani és még 1848-ban is mondja: hogy a király, az aristocratia és nép barátságos összesítéséből fejlődjék ki azon erő, mely a polgárzat jövődjének biztosságot s állandóságot ígér. KOSSUTH főczélja nem az volt, hogy az egyik osztálynak túlsúlyt szerezzen az országban, hanem az, hogy megtörténjék mindaz, amit az egész nemzet közös érdeke megkívánt.

Ő nem hasonlít Maratra, nem Robespierre-re, hanem inkább Garibaldi-ra.

KOSSUTH nem volt republicanus, míg a szenvedély el nem ragadta; nem egyszer mondta, hogy nálánál senki sem lehet hübb a szeretett dynastiához. Sőt még az általános választói jogot sem követelte és 1848-ban azt mondja, hogy lelke óhajta ugyan feléje lobog, de a jelen körülmények között azt nem tartja kivihetőnek és azért nem szavaz a census mellőzésére.

S hogyan hathatott volna lázítólag a jogból kitagadottakra esetleges túlzó czikkeivel, amikor olvasói túlnyomó részben a jogosultak és vagyonosok voltak és az ország általános helyzete socialis forradalomnak nem kedvezett. Az a mozgalom, amelyet SZÉCHENYI megindított, s amelyet Kossuth élesztett tovább, nem a kitagadottaknál fogamzott meg és mindvégig a nemesség körében maradt.

SZÉCHENYI a francia forradalom iszonyától féltett bennünket. De mennyire más volt a helyzet nálunk, mint Franciaországban.

Az első nagy, véres francia forradalmat az okozta, hogy a vagyonos művelt középosztály az állam életében az őt megillető helyet el akarta foglalni és a politikai hatalom és a jog megosztása nem felelt többé meg a vagyon és műveltség megosztásának.

Nálunk nem volt ilyen középosztály. A parasztság pedig,

amelynek jogairól volt első sorban szó, nem volt megszervezve és nem volt fogékony a politikai propaganda számára és nem bírt kifejlődni osztályönérettel. A politikai hatalom nálunk azoké volt, akiké a föld, a vagyon, társadalmi súly és műveltség.

A későbbi francia forradalmakat pedig a negyedik osztály politikai ambíciója és gazdasági szükségletei okozták - az, hogy a gyáriparnak megszervezett, gyűlöltre tanított milliói reális nyomora és szegénysége az elmélet terén feltétlenül uralomra jutott egyenlőségi elvet nemcsak a jog terén, hanem a reális életben is ki akarta vívni és nem bírta azt a nagy luxust béketűréssel elviselni, amelylyel Paris utczáin minduntalan érintkezésbe jött.

Nálunk azonban nem volt gyáripár, nem volt megszervezett munkásöntudat, nem volt egyenlőségi cultus, nem volt luxus, nem volt nagyvárosi élet sem. A pauperismus és a plutocrazia harcától nem kellett még tartanunk, mert nem volt pauperismus és nem volt plutocrazia.

Nem. SZÉCHENYI aggodalmai e tekintetben alaptalanok voltak. Ma háromnegyed század után vagyunk csak azon veszélyek küszöbén, amelyektől ő már féltette hazáját.

S ha néha kétely fog el fajunk jövője iránt, ha a jelen sok szomorú és csúnya tünetei közepette attól tartunk, hogy az önző osztálygyűlölet erőt fog venni nemzeti egységünkön, éppen a XIX. század renaissanceja szolgálhat vigasztalásunkul, éppen az, hogy egyetlen egy vonás sem volt az akkori mozgalomban abból, amivel SZÉCHENYI KOSSUTH-ot vádolta.

Nincs történelmi tény, amelyre büszkébbek lehetnénk, mint arra, hogy az a nagy átalakulás, amelyen 1830-tól 1848-ig átmentünk, vérontás és erőszak nélkül történt meg, és hogy a nemesség anélkül vette be a többi osztályokat az alkotmány sánczai közé, hogy azok a kapukat döngették volna, vagy a bástyákat ostromolták volna.

Nemzetünk okosságának és életrevalóságának egyik legheszebb bizonyítéka, hogy az egész reformmozgalom ereje nem az alsó osztályok önző követelése, nem azoknak el nem nyomható, hátra nem szorítható hatalma volt, hanem a vezető osztályoknak belátása és hazafias kötelességérzete.

KOSSUTH-ot is főleg ez a tekintet irányította, nem annyira

a demokratia elve. A nemesség, a vezető osztályok gondolkozó és hazafias része, közöttük első sorban maga KOSSUTH, azért küzd ezen privilégiumok ellen, amelyekben maga is osztozkodik, mert a közérdek követeli.

Hol van erre példa?

SZÉCHENYI azt mondja, hogy azért javasolja első sorban a föld megadóztatását, mert földbirtokos s nem akarja a közterhet másra tolni. Abból a dicső szellemből, amely e szavaiban megnyilatkozik, ebből a dicső szellemből volt valami az egész akkori generatióban. Bár volna belőle ma is. Az agráriusok, mercantilisták, socialisták és capitalisták mindnyájan megszívelhetik SZÉCHENYI ezen tanítását, még pedig annál inkább, mert ő róla, arról a politikusról, aki nálunk az anyagi érdek nagy fontosságát először ismerte fel, biztosan nem mondhatják, hogy olyan egyoldalú idealista volt, aki a gazdasági érdekek súlyát és a gazdasági egoismus jogosult voltát meg nem értette volna.

KOSSUTH-ot SZÉCHENYI hangjának szertelenségével is vádolja, azzal, hogy fenyeget, ijeszt, a helyett, hogy meggyőzne, és hogy ezért nem fog célt érni. SZÉCHENYI megjósolja, hogy a főrendek és kormány meg fognak makacsodni. Sőt SZÉCHENYI – a reformok atyja – odáig megy, hogy jobban is szereti, ha ez megtörténik, ha a reformok megakadnak, mintha az erőszak elől való félelem hajtáná keresztül.

De nem szólva arról, hogy KOSSUTH cikkeinek hangja alig nevezhető durvának vagy élesnek, már azért sem lehet KOSSUTH hangján csodálkozni, mert nehéz küzdelem folyt, amelyben nem lehetett glacé keztyűkkel dolgozni s a nemesség tömegeinek a phantasiájára is kellett hatni.

SZÉCHENYI már egy évtizede capacitált és persuadeált, de egyetlenegy lépés sem történt előre; egyrészt azért, mert METTERNICH rendszere elvi ellensége volt a reformok nagy részének, másrészt, mert a nemességnek tényleges túlhatalma mellett alig lehetett annak jogait megnyirbálni.

A reactionárius felsőtábla az alsótábla minden javaslatát számtalanszor visszautasíthatta, anélkül, hogy ez arra hivatkozhatott volna, amire a mai képviselőház, arra, hogy az egész nemzetet ő képviseli, míg a felsőház csak egy osztályt reprae

sentál, mert a KK. és RR. szintén csak a nemesi osztály választottai voltak.

Maguk a követek a megyéktől függtek s a reformnak kedvező többség az utasítások megváltoztatásával minden perczen újra meg volt dönthető. A kormány és a conservatív párt kiaknáztá az első nemesség alárendelt állapotát, azt az erőt, amelyet a választók tudatlansága és vagyontalansága mindig ad a sötétségnek és a reakciónak, és a szegény, megvásárolható bocskoros nemest a szabadelvű intelligentia ellen háborúba vezette.

Nagyatyám, ANDRÁSSY KÁROLY, akkor általánosan elfogadottan bunkókracziának nevezte a bunkóval capacitáló nyers tömeget, amelynek nem egyszer sikerült a liberalismus haladását megakadályozni.

Ilyen körülmények, ilyen nehézségek közepette lehet-e KOSSUTH hangját elitelni?

SZÉCHENYI elismeri, hogy ő maga is használt éles hangot, amikor reformactióját megindította, de szerinte akkor ez helyes volt, mert a nemzet aludt és fel kellett rázni. Most azonban, amikor lázban van, az erős hang veszélyes lehet.

De SZÉCHENYI nem tekint arra, hogy nem lehet az ostromló tömeget megállítani, mielőtt nem ért el eredményt.

Sokszor történik, hogy államférfiak, amikor célzt érnek, azok ellen fordulnak, akik azonnal újabb eredmények után törnek. így tett a nagy olasz államférfi, CAVOUR, aki, miután Olaszország legnagyobb részét egyesítette, azok ellen foglalt állást, akik Rómát és Triesztet is azonnal meg akarták szerezni. Így tett az angol lord Rüssel, aki a választási reform előharczosa volt, miután azonban az első reformot keresztülvitte, szembe helyezkedett azokkal, akik új lépéseket akartak előre tenni. Így tett DEÁK FERENCZ is, aki, miután a kiegyezést megkötötte, állást foglalt azok ellen, akik messzebb akartak nála menni.

De SZÉCHENYI megtámadta programjának híveit, mielőtt ezek eredményt értek volna el; meg akarta őket állítani, mielőtt az ellenség sánczait bevették volna és ezért lehetetlenségre vállalkozott.

A hangulat momentán javulását nem gyors előnyomulásra, hanem megállásra akarta felhasználni és ezért a pártok termé-

szetes ösztönébe ütközött, és olyat akart, amit el nem érhetett. SZÉCHENYI aggódott azon is, hogy a reform szelleme mellett az ellenzéki szellem is terjed. Attól tart, hogyha az oppositio, amely a közbirodalom viszonyai közepette nem veheti át a kormányzást, még a főrendiházban is győzedelmeskedik, végzetes conflictus támad a király és a nemzet között. Vértó szívvel gondolt arra, hogy a gyenge magyar faj e küzdelemben halálos sebet kaphat.

De lehetett-e változtatni azon, hogy a reform barátjai ellenzéket képezzenek, amikor a kormány védekezett s e reformokat hátráltatta? Hogyan követelheti SZÉCHENYI azt, hogy az ellenzék bizalommal viseltessék a kormány iránt, amikor még ő maga sem lesz kormánypártivá s 40-48-ig a kormány sok tényét nyíltan rosszalta és igen kevés cselekedetét helyeselte? amikor még a végső összeütközés percében sem helyezkedik a kormány álláspontjára, hanem közvetít és legfontosabb rendszabályát, az administratorok kinevezését elítéli? Lehetett-e várni, hogy az a nemzeti önérték, amelyet SZÉCHENYINEK sikerült álmából felrázni, azokat a közállapotokat elfogadja, amelyek Magyarországot Ausztria elhanyagolt provinciájává alakították. Lehetett-e arra számítani, hogy a nemzet, amely SZÉCHENYI tanácsai nyomán gazdagodni akar, belenyugodjék abba a vámrendszerbe, amelynek célja Ausztria fölényének fentartása volt s amelyet SZÉCHENYI sem tart jónak, amikor az árképződés nagy tényezője, a vámrendszer képezte mindég és mindenütt a productiv osztályok főgondját.

De bármiképpen ítéljük ezek fölött, utólag SZÉCHENYI-nek tévedéseiért is hálásak lehetünk. A KOSSUTH elleni küzdelem bevilágított SZÉCHENYI lelkébe, mint egy modern fényszóró az éjjeli tájba és látni engedti értékének, hazafiságának mérhetetlen nagyságát.

Nem mindig az a legnagyobb hazafi, aki a legnemzetibb állásponton áll, aki a nemzet minden vágyát és természetes hajlandóságát képviseli, hanem az, aki a legönzetlenebb és a haza javáért a lehető legtöbb áldozatot tudja hozni. S ebben SZÉCHENYI tündöklő példa. RÁKÓCZI óta egyetlen más magyar államférfi sem hozott szabad akaratból annyi áldozatot és egy más államférfi sem szenvedett annyit hazájáért és

meggyőződéséért, mint SZÉCHENYI, azon harcban, a melyet KOSSUTH ellen folytatott.

SZÉCHENYI szerette a népszerűséget, mert tudta, hogy az hatalom és mert jól esett neki, ha vére szereti. Aki annyit tett fajáért, az el is várhatta tőle az elismerést. S amint a Naplója bizonyítja, SZÉCHENYI nagyon érzékeny volt, s olyan mellőzés, csekély figyelmetlenség és tiszteletlenség is fájdalmat okozott neki, amilyen a hozzá hasonló nagy férfiakat más-különben alig szokta bántani.

De amint vele használhat, ingadozás nélkül oda dobja a közszeretetet és tétovázás nélkül szembe helyezkedik a közvéleménnyel, úszik az ár ellen, és pedig nemcsak a zajos tapsokról mond le, ami utóvégre nem is olyan nagy áldozat, hanem szakít barátjaival is, ami mindig fájdalmas dolog. Megingatja azoknak belé helyezett bizalmát is, akiket maga nagyrabecsült.

Érzi, hogy elfordulnak tőle a leghűbb szivek is, látja, hogy elhidegülnek iránta régi barátai is. Mindenütt kétségbe vonják őszinte komolyságát és személyeskedéssel vádolják országszerte. Pedig annak az államférfinak, akit nem vezet önző cél, akit nem vezet a kitüntetés vágya, sem a hatalom szeretete, annak azon érzésen kívül, hogy kötelességét teljesítette és jót tett, nincs is más jutalma, mint honfitársai színe-javának megbecsülése.

De erről is lemondott. SZÉCHENYI tudja, hogy régi hívei elhagyják s ujak nem fogják felkarolni; hogy Magyarországon elhidegülnek iránta, Bécsben meg nem fognak benne bizni; hogy az egyik tábor taktikája miatt ellenségévé válik, a másik elvei miatt az marad, tudja, hogy két szék között a pad alá fog esni . . .

Tudja, hogy heves támadása azok ellen, akik az ő céljait szolgálják, a következetlenségnek, a szeszélyes kapkodásnak vádját fogják támasztani.

Tudja, hogy saját múltja is reá fog czáfolni, hogy a maga által megindított áradat el fogja sodorni; de érzékeny szívében, a közbecsülést kívánó hajlamán erőt vesz és hona érdekében tudatosan tarthatatlan politikai helyzetbe juttatja magát. Mitsem törődik a következetlenség vádjával. Büszkén visszavágja ellenfeleinek, hogy nem az jár el helyesen, aki

mindig a kormány, vagy mindig az ellenzék híve, hanem az, aki azzal tart, akinek igaza van, s hogy a helyes következtetés nem abban rejlik, hogy tekintet nélkül a viszonyok változására mindig ugyanazt tegyék, hanem abban, hogy mindig és kivétel nélkül csak azt tegyék, amit az ország érdeke megkövetel.

Hova tűnnek e nagyság mellett azok a minden országban előforduló parlamenti akrobaták, akik, ha ügyesek, koruk bámulatát is meg tudják szerezni, akiknek egész céljuk maguknak és pártjuknak a hatalmát fokozni, mindig győzni, még akkor is, amikor a haza érdeke mást kíván.

Különb, ha SZÉCHENYI-nek nem is volt igaza, amikor a reformmozgalmat meg akarta állítani, mielőtt eredményt látott volna; ha KOSSUTH, DEÁK, BATTYÁNY, EÖTVÖS eljárása volt a helyes, még akkor sem lehet tagadni, hogy SZÉCHENYI aggodalmai nem voltak alaptalanok és a KOSSUTH elleni támadása csodálatos emberismeretének volt a következménye.

KOSSUTH-ban SZÉCHENYI megismerte a rendkívüli erejű hypnotiseurt, azt az embert, aki egy egész nemzetet varázslatba képes ejteni, aki a nemzetet arra bírhatja, hogy Önmagát felülmúlja és csodás eredményeket vívjon ki; de egy tévedésével a nemzetet sírba is képes dönteni. Felismerte, amikor még senki más nem vette észre, hogy KOSSUTH egyike azon férfiaknak, akik világtörténelmi szerepre születtek, akikben megvan az akarat, a tehetség, az ellenállhatatlan ösztön, hogy maguknak a nemzetnek élő erejével s ha másképpen nem lehet, a nemzetnek vérével, halhatatlan nevet szerezzenek; akik saját dicsőségükben látván saját fajuk dicsőségét is, a jóhiszemű lelkesedés démoni erejével sodorják korukat olyan bonyodalmakba, amelyek egyéniségük kifejtésére szolgálnak ugyan, de éppen olyan könnyen vezethetnek fényes eredményekhez, mint katasztrófához.

SZÉCHENYI felismerte, hogy KOSSUTH a gyors alkotások, a merész lépések és a genialis ösztönzések embere, aki a szerencse perceiben csodákat művelhet és pillanat alatt elérhet olyan eredményeket, amelyeket évszázadok munkája sem bír megközelíteni, aki azonban balsors közepette mindent elveszthet.

SZÉCHENYI nem akarja megengedni, hogy ezen merész

egyéniség a helyzet urává váljék, ő a nemzetet gyengének tartja arra, hogy kockázatot vállaljon. Szerinte úgy kell a magyar politikusnak cselekedni, mint aki mocsárban halad, mielőtt egy lépést tesz előre, meg kell próbálni, vajjon szilára talajra lép-e, olyanra, amely elbírja.

Mikor még az a nagy ellentét kettőjük politikája között alig volt észrevehető, SZÉCHENYI felismeri KOSSUTH rendszerében az övének homlokegyenest ellentétét és ezért félti tőle annyira a hazát, ezért akarja, bármibe kerül, mi alatt szárnya megnőne, emelkedését megállítani. De aggodalmait nem bírja objectiv érvekkel igazolni és ezért elbukik.

Kortársai meg nem értik, meg sem érthetik, amikor azt mondja, hogy egy napilap tönkre fogja az országot tenni, amikor a vezércikk egy-egy kifejezésének túlzásában már halálos veszedelmet sejt, amikor az erélyes hangot forradalmi lépésnek tekinti. De mi mély megilletődéssel és csodálattal méltányoljuk hősiességségét és megértjük aggodalmait, megértjük, hogy féltette hazáját attól az óriástól, aki a márcziusi napok utolérhetetlen eredményeit vívta ki, aki lánglelket bírt nagy veszélyek közepette a nemzetbe lehelni, aki azonban másrészt végzetes conflictusokat fog előidézni segíteni és a debreczeni országgyűlésen égbekiáltó hibát fog elkövetni.

A kórtársak meg nem érthették, amikor SZÉCHENYI egy lapnak ilyen döntő fontosságot tulajdonít. Mi a későbbi fejleményekből megértjük, hogy KOSSUTH fellépésében korszakalkotó eseményt látott.

S SZÉCHENYI aggodalmainak alapos voltát nemsokára megmutatták az események is.

KOSSUTH-nak azt az elhatározását, hogy a párisi forradalmat és a bécsi mozgalmat arra használja fel, hogy genialis rögtönzéssel megvalósítsa mindazt, amit SZÉCHENYI-vel együtt akart véghezvinni, s hogy azonkívül megszerzi a nemzet számára a parlamenti kormányt és a népképviselőket, én csak helyeselni tudom.

S SZÉCHENYI is megbékül KOSSUTH ezen elhatározásával. Eleinte aggódik ugyan KOSSUTH merész játéka fölött, elfogadja az új jogalapot, tagja lesz az első felelős miniszteriumnak, collegája KOSSUTH-nak s annyira megbarátkozik az új helyzettel, hogy tőle várja Magyarország eddigi függési viszonyának megszűnését.

SZÉCHENYI igaza és a végleges ellentét közte és KOSSUTH között csak akkor tűnik ki, amikor ez a helyzet föltétlen urává vált. Ekkor bizonyult be, hogy veszélyes is lehet az az erő, amely ott is annyi jót és nagyot hozott létre.

Nehéz helyzetben volt az ország. Nagy baj volt, hogy a közös érdekekről az új törvények nem gondoskodtak s hogy azok meg nem állapították, hogy milyen más módon fogják a felelősség elvének megvalósítása után azokat a közös érdekű ügyeket intézni, amelyeket eddig a fejedelem saját közegei láttak el. Az egységes szervezetű hadsereg sorsa fölött sem történt döntés, úgy hogy valóban kényes kérdések maradtak elintézetlenül, olyanok, amelyek békés időkben is csak nehezen voltak megoldhatók. A levegő pedig telve volt a vihar csiráival. A sértett érdekek mindenfelé bosszúra leselkedtek. Az a forradalmi atmoszféra, amely Európaszerte uralkodott, idegen nemzetiségeinket is magával ragadta.

E nehéz helyzetben nem volt szabad ürügyet adni a reakciónak és a legnagyobb mérséklettel és önuralommal kellett volna a kiegyenlítést keresni a monarchia reális érdekeivel. SZÉCHENYI szellemére és politikájára lett volna szükség, arra az irányra, amely szeretettel fordul a dynastia felé, amely felkarolja ennek hatalmi érdekeit, azonosítja magát külpolitikájával, szóval, amely bizalmat gerjeszt. S minden esetben tartózkodni kellett volna a provokálástól. Az elért eredmény után meg kellett volna állapotodni. Amit SZÉCHENYI a győzelem előtt kívánt, azt most utána kellett volna megtenni.

De ez nem történik meg. KOSSUTH csodálatos hatalmat gyakorol. Amit ő akar, az megtörténik; amit nem akar, az elmarad.

Sohasem élt egyszerre annyi nagy ember Magyarországon, mint ekkor, de ezek az óriások e perczekben mind eltörpülnek KOSSUTH mellett, aki viszi magával a nemzetet, mint a vihar a nádszálat.

Benne van a legelszántabb akarat, a legnagyobb tetterő es azért senki sem bír vele megküzdeni. SZÉCHENYH az események súlya megtörte. DEÁK nem a gyors elhatározások, a forradalmi idők embere; nem vállal olyan kockázatot, amely nélkül a láz e pillanataiban sikert nem érhetni. BATTYÁNY

pedig nem bír KOSSUTH varázserejével megbirkózni, úgy hogy KOSSUTH akarata érvényesül, akinél azonban a mérséklet nem tart arányt hatalmával. A siker magával ragadja s ambitiaja mindig fokozódik. KOSSUTH nem apasztja a gyúanyagot, ellenkezőleg: szaporítja az összeütközés lehetőségeit. Eleinte, amikor először kér Ausztria számára alkotmányt, az eseménydús 1847. felirati vita alkalmával egyenesen felajánlja, hogy az érdekellentétek ki fognak egyenlítettetni, hogy ha ez nem érinti önállóságunkat, érdekeink paritását vagy alkotmányunkat.

Később azonban erről semmit sem akar hallani. Midőn a birodalom államadósságainak nem vállalja a Magyarországra eső részét, mélyen megsérti a különben megnyerhető osztrák közvéleményt, érdekeiben megtámadja természetes szövetségünket, a német polgári osztályt. Amidőn mint minister azt mondja, hogy ő, az egyszerű polgár, az osztrák trón sorsa fölött döntően határozott, olyan szellemet árult el, amilyen-nel semmi dynastia sem bír megférti, a legkevésbé a büszke Habsburg. Amidőn nyilvánosságra hozza, hogy a cabinet a császárt Olaszországban a külső ellenség támadása ellen csak föltételesen támogatja; amikor azt mondja, hogy szive örül, amikor királya ellenségének, az olaszoknak győzelméről hall, amikor a háború folyamata alatt nyilvánosan kimondja, hogy Ausztriának olasz tartománya egy részéről le kell mondania, amikor a végső szakítás előtt előkelő és kicsinylő hangon beszél az osztrák kormányról, olyan politikát folytat, amelyet egy uralkodó sem helyeselhet.

Nem mondom azonban, hogy ezekkel a hibákkal a bekövetkezett összeütközést KOSSUTH okozta volna. Hitem szerint a bécsi kamarilla és a reactio volt a támadó fél, amely cél-tudatosan akarta a márcziusi napok vívmányait megdönteni, amelyekkel az udvar soha sem békült meg, s amelyet csak a pillanatnyi gyengeség miatt fogadott volt el. De azért mégis valószínű, hogy ha mérsékelték maradunk s nem adunk ürügyeket, e vészes irányok nem bírtak volna olyan tökéletesen felülkerekedni, és egészen bizonyos, hogy KOSSUTH sok olyat tett és mondott, ami mindig és minden körülmények között veszélyes válságot idézett volna elő, és hogy ezzel egy részét az ódiumnak a bekövetkezett csapásokért reánk háritotta.

SZÉCHENYI látja a hibák nagy részét, de nem segíthet.

Népszerűségét elvesztette, amikor KOSSUTH-ot megtámadta, mielőtt ez nagy hibákat követett volna még;el. Most már nincs hatalma a nép lelke fölött, nem tud megbirkózni a győzelmes ellenfelével, akinek merészsége olyan dicső eredményeket szült. Ki tudja, nem alakul-e sok minden más-képpen, ha SZÉCHENYI nem szakad el a szabadelvű ellenzék-től, amelynek elveiben osztozott, s ha nem helyezkedik a párton-kivüliség álláspontjára? Ki tudja, ha ő DEÁK-kal, KOSSUTH-tal, BATTHÁNY-val együtt irányítja az ellenzék politikáját, nem sikerült volna-e jobban mérsékelni azt, s negyvennyolczban nem bírt volna-e nagyobb erőt kifejteni?

SZÉCHENYI lehetetlen helyzetbe kerül. Nagy lelki szenvedéseken megy át. Tagja egy kormánynak, amely nem az ő politikáját követi, amelyet el nem hagyhat, mert különben talán nem neveznek ki új alkotmányos ministeriumot.

Tépelődő lelke, bonczoló esze, már akkor is önmagát vádolta a lehető következményekért, amikor még semmi baj sem történt. Most, amidőn bekövetkezett, amitől félt, meg-bomlik lelke egyensúlya.

Szenvedélyesen szereti hazáját és magát tartja bukása okának. Van-e ennél borzasztóbb lelki állapot?

Érthető, hogy az a megfeszített munka által idegessé vált nagy ember ezen viszonyok lelki fájdalomja közben vég-képp elveszti actióképességét, önuralmát és egészségét.

Volt-e igazság SZÉCHENYI-nek ezen önmaga ellen emelt lesújtó vádjában? Nem. Hitem szerint SZÉCHENYIT a bekövetkezett bajokért nem lehet korholni. Az kétségtelen ugyan, hogy a SZÉCHENYI által megindított nemzeti újjáébredés olyan nagyhatalom ölelő karjai között, amelynek akkori életformái éppen Magyarország apathiájára és tehetetlenségére voltak alapítva, komoly veszélyekkel járt és súlyos összeütközésekhez vezethetett. De a további alvás, a középkori viszonyok további fentartása, annak a nemzetietlen szellemnek további tenmaradása, amelyet SZÉCHENYI Magyarországon talált, biztos halait jelentett volna, olyan csúnya, olyan dísztelen kimúlást, amely után még a feltámadás reménye sem maradt volna meg.

S nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ha a nemzet

életének^ eme fontos tizenhét év alatt egy hibát sem követtünk volna el, a katasztrófát talán el lehetett volna kerülni, s hogy az elkövetett hibákért SZÉCHENYIT a legkisebb felelősség sem éri. Azonban, ha érné is őt ezért a felelősség, vagy ha az átélt veszély az ő ébresztő szavának elkerülhetetlen következménye lett volna, akkor is áldott volna emléke, mert a képzelhető legcsúfosabb haláltól, a közönyből és egoizmusból következő nemzeti öngyilkosságtól ő mentett meg.